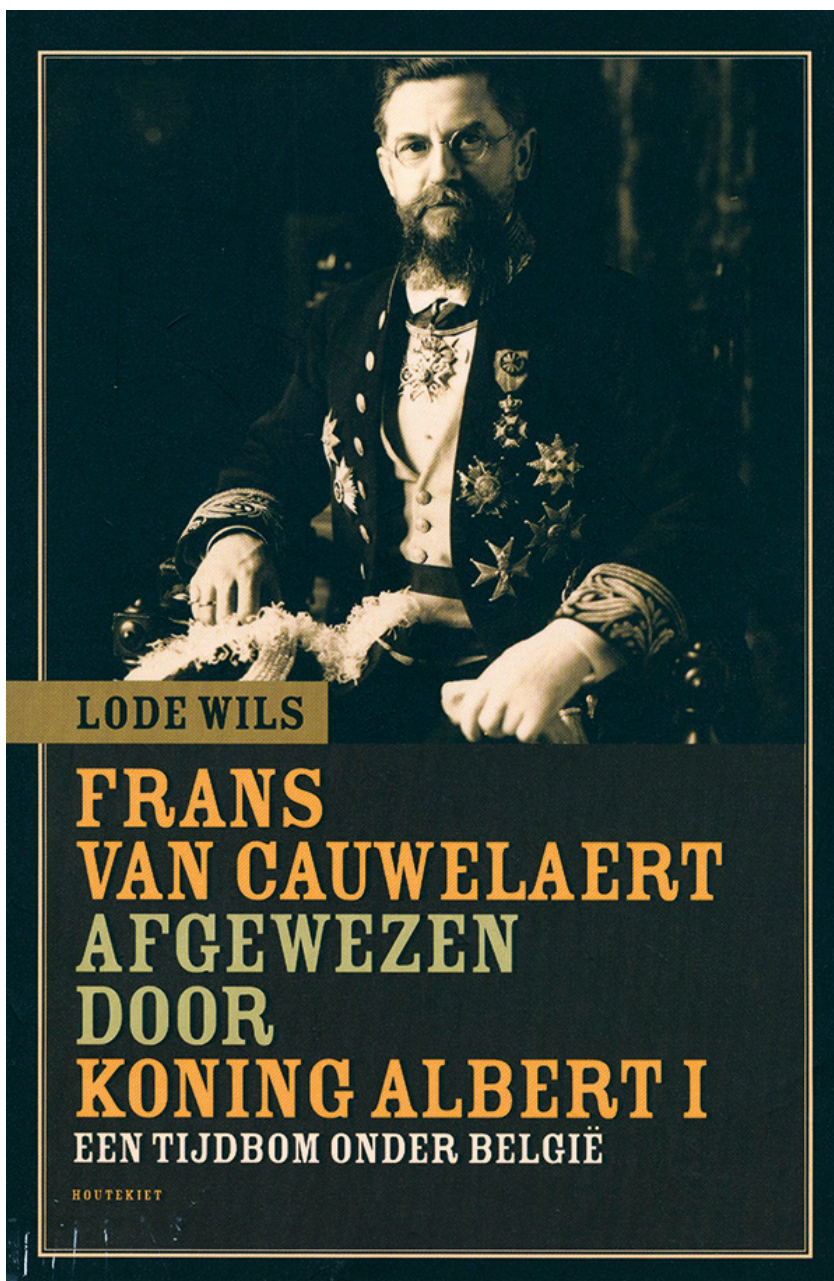

- ^ Volgens Lode Wils kreeg het anti-Belgische Vlaams-nationalisme na 1918 maar levenskansen omdat koning Albert I naliet de communautaire breuklijn te pacifieren. [ADV.N, VB 20026]

LODE WILS 95

ANTOON VRINTS

BEKENTENISSEN VAN EEN WILSIST:

DE EERSTE WERELDOORLOG ALS 'OERKATASTROFE' IN DE GESCHIEDENIS VAN DE VLAAMSE BEWEGING

Het is een bekende bron van frustratie voor elke boekenwurm op zekere leeftijd. Hoeveel je ook leest, de lectuur beklijft toch nooit zo sterk als de boeken die je voor je 25ste gelezen hebt. Wat je in je vormende jaren leest, blijkt veel duurzamer in het geheugen gegrift. In mijn geval was dat onder meer Marc Sleen, Roald Dahl en, ja ook, Lode Wils. Zestien was ik ongeveer toen ik Wils' werk leerde kennen. Bij de nieuwe aanwinsten in de plaatselijke bibliotheek viel mijn oog op een volumineuze band met een vreemde roze-rode kleur, met een gulden opschrift. *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en geschiedenis*, een verzameling opstellen van Lode Wils, hem aangeboden naar aanleiding van zijn emeritaat.¹ Het eenvoudige feit dat ik als opgeschoten jongeling in een ketel wilsistische toverdrank ben gevallen, verklaart ongetwijfeld in belangrijke mate dat ik zo door zijn analyses beïnvloed ben. Maar niet helemaal, want anders dan Sleen en Dahl ben ik Wils blijven lezen én herlezen. Er moet dus iets zijn in zijn werk dat me echt aanspreekt. Ja, ik zal het maar bekennen, ik ben een 'wilsist'. Jean Baerten lanceerde dat begrip om er Wils en zijn leerlingen mee te betitelen en het was bepaald niet vleierend bedoeld. Baerten verweet de wilsisten een partizane, partijkatholieke interpretatie van de geschiedenis van de Vlaamse beweging.² Van de weeromstuit eigen ik me hierbij 'wilsist' toe als geuzennaam, ook al ben als kwekeling van de Gentse Historische School natuurlijk helemaal geen leerling van Lode Wils. Het vormt eens te meer een indicatie dat academische schoolvorming lang niet altijd uitsluitend via de *Doktor-Vater* verloopt. Zo zijn er ook leerlingen van Wils zoals Herman Van Goethem die dwars tegen het denkwerk van hun promotor zijn ingegaan. Zelf deel ik in het bijzonder Wils' opvatting over de fundamentele én blijvende weerslag van de Eerste Wereldoorlog in het algemeen en van de Duitse *Flamenpolitik* in het bijzonder. Voor Wils is ook voor de geschiedenis van de Vlaamse beweging de Eerste Wereldoorlog een 'oerkatastrofe' die tot op vandaag haar slagschaduw uitwerpt.

— 1 L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en geschiedenis*, Leuven, 1994.

2 J. Baerten, Kritische beschouwingen bij recente publicaties over de Vlaamse Beweging en het nationalisme in België, in: *BTFG*, jg. 79, 2001, nr. 4, pp. 1255-1274.

FLAMENPOLITIK EN ACTIVISME

Toen ik eenmaal geschiedenis besloot te gaan studeren, kwam ik aan de toenmalige UFSIA terecht, waar mediëvist Raymond Van Uytven de onbetwiste sterkhouder was en eigentijdse geschiedenis ietwat een ondergeschoven kindje. Toen ik in het spoor van mijn vrienden besloot voor mijn licenties naar Gent te gaan, lonkte dan ook de mediëvistiek, maar de geschiedenis van de Vlaamse beweging bleef trekken, ongetwijfeld deels onder invloed van de lectuur van Wils. Hilde Greefs, indertijd assistent aan de UFSIA, bevrijdde me van mijn twijfel met de gouden raad om Bruno De Wever als promotor te kiezen. Na de gebruikelijke wisselingen besloot ik mijn licentieverhandeling te wijden aan het Antwerpse activisme. Wils gaf in 1974 het startschot voor de wetenschappelijke geschiedschrijving over dat oorlogsverleden met zijn *Flamenpolitik en aktivisme. Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog. Flamenpolitik en aktivisme* vervulde in België een vergelijkbare rol als Fritz Fischer's *Griff nach der Weltmacht* in Duitsland. Wils ondergroef net als Fischer een zorgvuldig gekoesterde nationalistische mythe over de Eerste Wereldoorlog door de Duitse interventie in de Vlaamse beweging (de zogenaamde *Flamenpolitik*) een beslissend belang toe te dichten in het ontstaan en de ontwikkeling van het activisme, de Vlaams-nationalistische collaboratie, en daarmee ook in de ontluiking van het anti-Belgische Vlaams-nationalisme als politieke stroming. Net doordat de Eerste Wereldoorlog niet enkel de broeikas vormde waarin dat Vlaams-nationalisme kon kiemen, maar er ook de funderingsmythe(s) voor leverde, wekte Wils' werk veel controverse en stimuleerde het verder onderzoek naar het activisme. Zo verscheen in 1991 *Het aktivistisch avontuur* van Daniël Vanacker die tegen Wils in de autonome ontwikkeling van Jong-Vlaanderen in Gent benadrukte.³ Bruno De Wever stimuleerde me dan ook de discussie met *Flamenpolitik en aktivisme* aan te gaan. De Wever koesterde de hoop dat ik een aantal van de stellingen van Wils ten minste zou kunnen nuanceren, want door zijn werk voor de NEVB was hij tot de overtuiging gekomen dat de wilsistische analyse op een aantal fronten tekortschoot.⁴ Van debat bleek na twee jaar (helaas) nauwelijks iets in huis gekomen want mijn Antwerpse casusstudie bevestigde de grote lijnen van *Flamenpolitik en aktivisme*, ofschoon ik over veel meer bronnen kon beschikken dan Wils in 1974.⁵ Ik kon dus niet anders dan onder de indruk raken van Wils' analytische scherpste. Ook voor het ontstaan van het Antwerpse activisme bleek de invloed van de Duitse politiek van doorslaggevend belang. De *Flamenpolitik* kwam vrij snel na de bezetting van de stad op gang, en het kostte de Duitsers aanzienlijke moeite om bressen te slaan in de Belgische loyaliteit van de Antwerpse flaminganten. Ook Wils' stelling dat een aantal Nederlandse Groot-Nederlanders een belangrijke rol gespeeld hebben in de ontwikkeling van het activisme, kon ik voor Antwerpen bevestigen. Het beeld dat uit mijn studie naar voren kwam, is dat van een kleine minderheid die nauwelijks steun vond

— 3 D. Vanacker, *Het aktivistisch avontuur*, Gent, 1991.

4 Br. De Wever, 'S. De Schaepdrijver, De Groote Oorlog', in: *Ons Erfdeel*, nr. 1, 1998, pp. 139-140.

5 A. Vrints, *Bezette stad. Vlaams-nationalistische collaboratie in Antwerpen tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Brussel, 2002.

binnen de bevolking en dan ook leunde op de kracht van de Duitse wapenen. Dat sluit al evenzeer aan bij Wils' beeld van een marionettenbeweging. Sterker nog dan Wils kon ik documenteren hoezeer het isolement in het Vlaamse volk de activisten radicaliseerde in autoritaire zin.

Sindsdien heeft verder onderzoek Wils' basisstellingen aangevuld en bevestigd. Voor wat de *Flamenpolitik* betreft, is de lange voorgeschiedenis ervan blootgelegd, de Duitse milieus die haar vorm gaven bestudeerd en het belang ervan voor het ontstaan van het Vlaamse separatisme verdiept.⁶ In tegenstelling tot wat hem vaak aangewreven werd, impliceert Wils' klemtoon op het belang van de *Flamenpolitik* helemaal niet dat hij het activisme als een volledig 'vreemd gewas' op de vooroorlogse Vlaamse beweging beschouwde. De *Flamenpolitik* kon immers maar effect sorteren omdat die beweging een bepaalde mate van ontvankelijkheid voor haar boodschap vertoonde, zo stelde hij al duidelijk in 1974. Later werkte hij die ontvankelijkheid verder uit.⁷ Zo expliciteerde hij het belang van de vooroorlogse groei van een Vlaams nationaal bewustzijn, de opstandigheid van een aantal avant-gardistische jongeren (blootgelegd door Matthijs de Ridder en anderen) en het gewicht van het *völkische* denken.

EEN TIJDBOM ONDER BELGIË?

Wils is dan wel overtuigd van het doorslaggevende belang van de *Flamenpolitik* in het ontstaan van het anti-Belgische nationalisme als politieke stroming, hij is een veel te goed historicus voor een monocausale verklaring. Dat het anti-Belgische nationalisme bestaanskansen kreeg, schrijft hij toe aan de reactie – of eigenlijk beter gezegd het ontbreken ervan – van de Belgische elites, koning Albert voorop, tijdens en vooral na de oorlog. De barst die in België geslagen werd door de Duitsers, werd daardoor dieper en duurzamer. Door samen met Martin Schoups de Belgische oud-strijders tijdens het interbellum te onderzoeken, ben ik er stellig van overtuigd geraakt dat dit waar is, zelfs waar het het omstreden punt van de persoonlijke politiek van Albert I betreft.⁸ In de eerste jaren na de oorlog namen de Vlaamsgezinde oud-strijders, verenigd in het Verbond der Vlaamsche Oud-Strijders (VOS) de tegenstelling tussen Vlaanderen en België allesbehalve over. De vernederlandsing van het openbare leven, in het bijzonder van de Gentse universiteit, beschouwden zij als een verworvenheid van hun oorlogsinzet. Pas toen naderhand duidelijk werd dat de vernederlandsing van Gent er niet kwam, brak het anti-Belgische gevoel in dat milieu door, en dan nog maar partieel.

6 W. Dolderer, *Deutscher Imperialismus und belgischer Nationalitätenkonflikt. Die Rezeption der Flamenfrage in der deutschen Öffentlichkeit und deutsch-flämische Kontakte 1890-1920*, Melsungen, 1989. J. Müller, *Die importierte Nation. Deutschland und die Entstehung des flämischen Nationalismus 1914 bis 1945*, Göttingen, 2020. B. Yammine, *Drang nach Westen: de fundamenteën van de Duitse Flamenpolitik (1870-1914)*, Leuven, 2011.

7 L. Wils, *Onverfranst, onverduits? Flamenpolitik, Activisme, Frontbeweging*, Kalmthout, 2014.

8 M. Schoups & A. Vrints, *De overlevenden. De Belgische Oud-strijders tijdens het interbellum*, Antwerpen, 2018.

Het gevoel bedrogen te zijn geweest en gekwetst in hun eigenwaarde als soldaten die hun leven veil hadden gehad voor het vaderland, leidde tot rituele schendingen van de Belgische symbolen vanaf 1923-24. Wat tot die anti-Belgische handelingen sterk bijdroeg, was de beschuldiging van slecht vaderlanderschap uit francofone hoek. Voor de Vlaamsgezinde soldaten die hun vel geriskeerd hadden voor België, was dat een krenking te veel. Voor wat de oud-strijders betreft, was Wils in zekere zin zelfs te voorzichtig, een kritiek die je hem zelden kunt maken. Het was niet enkel het gebrek aan actie van de francofone elites, maar vooral ook hun gelijkstelling van flamingantisme aan incivismisme die een aantal oud-strijders de erfenis van het activisme deed omhelzen.

Door de taalkwestie niet te regelen in de pacificatie van Loppem en de flaminganten te weren uit de naoorlogse regeringen, bood koning Albert I inderdaad de anti-Belgische erfenis van het activisme nieuwe levenskansen. De kritiek van Gita Deneckere en Herman Van Goethem dat Wils daarmee de manoeuvreerruimte van een constitutioneel monarch overschat, overtuigt me niet.⁹ De analyse als zou Albert een voorzichtige, pragmatische koers varen, afgestemd op de heersende machtsverhoudingen, lijkt me veel verder van de werkelijkheid verwijderd dan Wils' voorstelling van zaken. In ons onderzoek naar de oud-strijders heb ik Albert leren kennen als een uiterst gewiekst en effectief politicus. Zijn overwinnaarsaureool maakte hem bovendien schier ongenaakbaar. Door zijn uitzonderlijke sociale intelligentie wist hij aan het front het vertrouwen van zijn soldaten te winnen 'door hun lot te delen' en hij zou dat na de oorlog onder de oud-strijders behouden. Zelfs de radicaalste Vlaams-nationalisten onder hen hadden emotioneel grote moeite om hun voormalige bevelhebber af te zweren.

Albert kon ook perfect inschatten hoe ver hij precies te ver kon gaan om het gezag van de kroon te maximaliseren. Zo aarzelde hij niet de monarchale loyaleiteit onder de (oud-)officieren te gebruiken om zijn politieke doelstellingen na te streven, ook al schuurde dat met zijn positie van constitutionele monarch. Zo verscheen er tijdens de regering Poulet-Vandervelde plots een martiale oppositie op straat onder vorm van de *Association nationale des Combattants du Front* (ANCF). Die agitatie tegen de militaire en taalpolitiek van die regering ging duidelijk uit van hoge officieren die het vertrouwen van de koning genoten. Eens de regering vervangen door een kabinet met het gewenste, conservatieve signatuur, verdween de agitatie van de ANCF even snel als zij gekomen was. Vanuit die observatie wordt de stelling dat Albert er achter de schermen alles aan deed om Rooms-rode coalitievorming te vermijden, heel aannemelijk. Geconfronteerd met de toenemende druk van het Vlaams-nationalistische separatisme en een dito dynamiek van Franstalig extreemrechts op het einde van de jaren 1920, patroneerde de monarchie de vorming van de UFAC (*Union des Fraternelles*

⁹ G. Deneckere, Lode Wils en Koning Albert I, in: *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging*, jg. 55, 1996, nr. 3, pp. 181-195. H. Van Goethem, 'De monarchie en 'het einde van België': een naschrift', in: *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging*, jg. 68, 2009, nr. 1, pp. 50-62.

de l'Armée de Campagne). Anders dan de bestaande, civiele en autonome, oud-strijdersorganisaties had die een martiale inslag en stond die in nauwe verbinding met de legerleiding. Zodoende kon de rechts-radicaliteit stevig aan de kroon verbonden worden en ingezet worden om 's lands eenheid, – of althans 's konings visie daarop –, te verdedigen. Het potentieel van die strategie zou duidelijk getoond worden tijdens het grote overwinningstochtdefilé in 1930 dat de UFAC organiseerde. 100.000 oud-strijders vanuit het hele land defileerden voor de koning ter ere van de honderdjarige onafhankelijkheid. Dit defilé, zo kort na Bormsverkiezing, moest België's eenheid in de verf te zetten. Door Alberts politieke intelligentie slaagde het defilé in zijn opzet om de nationale eenheid uit te stralen. Net zoals bij de ANCF het geval was, wist Albert naderhand van de straatacties van de UFAC (en de Vuurkruisvaarders) gebruik te maken om het regeringsbeleid in zijn richting om te buigen. Zo wendde hij in de winter van 1933-1934 de agitatie van die groepen tegen bestuurlijke amnestie voor ambtenaren die gestraft waren voor inciviel gedrag tijdens de oorlog, aan om het oorspronkelijke plan van de regering af te zwakken. Of hij nu al dan niet bewust een strategie van de spanning hanteerde, duidelijk is wel dat hij perfect in staat was om turbulentie op straat te gebruiken om zijn eigen positie te versterken.

Gezien al het voorgaande, lijkt het me weinig aannemelijk dat het op de lange baan schuiven van de flamingantische verzuchtingen in Loppem en het weren van de flaminganten uit de naoorlogse regeringen niet beantwoordde aan 's konings wensen. De koning was immers tijdens én na de oorlog de machtigste politicus van het land. Albert had de mogelijkheid om de angel alsnog uit het communautaire kruisvat te halen, maar heeft dat niet gedaan, wellicht omdat hij de vernederlandsing van Vlaanderen als een bedreiging voor 's lands eenheid beschouwde. Door die misrekening bood hij de anti-Belgische erfenis van het activisme levenskansen. De *Flamenpolitik* legde een tijdbom onder België die Albert inderdaad niet wist te ontminnen.

DE DRANG OM REVANCHE TE NEMEN

Met Wils ben ik het dus eens dat de Duitse interventie tijdens de Eerste Wereldoorlog een bepalende invloed heeft uitgeoefend op de geschiedenis van de communautaire breuklijn en dat tot op de huidige dag. Als de toekomst van België als staat vandaag hoogst onzeker is, valt dat in belangrijke mate toe te schrijven aan de effecten van de Duitse *Flamenpolitik* in beide wereldoorlogen. Zonder die interventie zouden de Vlaamse ideeën en de Belgische waarschijnlijk nooit zo frontaal gebotst zijn. Het verwijt van slecht vaderlanderschap (eenvoudigweg gezegd de ideeën dat een goede Vlaming een slechte Belg is en vice versa) dat daardoor in de oorlogscontext urgent werd, vervulde in dit opzicht een vliegwielfunctie. Zonder *Flamenpolitik* zou de communautaire breuklijn zich vanzelfsprekend ook verder ontwikkeld hebben, maar zou ongetwijfeld een stuk beheersbaarder zijn gebleven.

Door de Duitse interventie en het uitblijven van een adequate reactie kwam een belangrijk deel van de flaminganten in de buitenbaan van de Belgische politiek terecht.

De rancune van een aantal voormalige activisten over hun mislukte en naderhand bestrafte machtsgreep tijdens de Eerste Wereldoorlog leidde tot een steriele anti-Belgische opstelling die het Vlaams-nationalisme in zijn greep kreeg. In plaats van aan Vlaamsgezinde realisatiepolitiek te doen, moest het gehate België kapot. Aangezien daarvoor onder de Vlamingen nauwelijks draagvlak bestond, verheevden de autoritaire tendenzen onder de Vlaams-nationalisten nog en gingen ze hun hoop stellen op Duitsland. Tijdens de Tweede Wereldoorlog kwam het dan opnieuw tot een machtsgreep, dit keer onder de vorm van een nationaalsocialistische collaboratie, die naderhand opnieuw afgestraft werd. In plaats van tot introspectie over de eigen mislukte politieke strategie, leidde de denazificatie onder de Vlaams-nationalisten tot nog meer rancune tegenover de zogenaamd 'anti-Vlaamse' Belgische staat. Verenigd rond de amnestie-eis, vormden voormalige collaborateurs zonder twijfel de dragende kracht achter de Volksunie, de heropgerichte Vlaams-nationalistische partij. Samen met de wallingantische eis tot autonomie op sociaaleconomisch gebied was het de federalistische agitatie van deze partij die de geleidelijke onttakeling van de Belgische staat in gang zette.

Dat het federalisme (en later separatisme) naderhand ook in bredere kring door kon breken, schrijft Wils toe aan een culturele transformatie die sinds de jaren 1960 ook de Belgische samenleving in haar greep kreeg. Die transformatie, door de Poolse socioloog Zygmunt Bauman 'vloeibare moderniteit' genoemd, behelst de snelle ontbinding van bestaande groepsidentiteiten en -culturen ten voordele van veel vloeibaarder, individueler identificatievormen. In België betreft het de voorouderlijke gehechtheid aan het Belgische vaderland, vorstenhuis en Roomse kerk.

Lode Wils maakt er bepaald geen geheim van dat hij de geleidelijke onttakeling van België betreurt. Adriaan Verhulst betitelde hem daarom in een bespreking van *Van Clovis tot Happart* als een "Vlaamsgezinde Belg, bezield met een oprecht doch wat verouderd aandoend patriottisme".¹⁰ Vanaf het Sint-Michielsakkoord zoekt hij herhaaldelijk de openbaarheid op om in niet mis te verstane termen te waarschuwen voor de schaduwzijden van dit proces. De duidelijke politieke positiebepaling van Wils dwingt ook mij hier zeer tegen mijn gewoonte in mijn hoedje als historicus af te zetten en me uit te spreken als burger, en ja ook zoals Wils als flamingant. Dat Vlaamse politici van de traditionele partijen, Wilfried Martens voorop, onder Vlaams-nationalistische en wallingantische druk, geopteerd hebben voor federalisme, is een historische vergissing van formaat geweest. De vastlegging van de taalgrens (1963) en de introductie van de culturele autonomie (1970) hadden de Nederlandse taal en cultuur in België voor altijd veilig gesteld. Bovendien kregen de Nederlandstaligen in België net in die jaren sociaaleconomisch, cultureel en politiek het heft in handen. De Van Cauwelaertstrategie naderde eindelijk haar bekroning. Onder die omstandigheden was het federalisme inderdaad zoals Jos de Saeger in 1962 nog aangaf een 'vluchtmisdrijf', dat enkel te

¹⁰ Wetenschappelijke Tijdingen, jg. 52, 1993, nr. 1, pp. 65-66.

^ Twee CVP-kopstukken met botsende staatkundige opvattingen. Wilfried Martens (links) ijverde voor het federalisme. Leo Tindemans hield vast aan de Van Cauwelaertstrategie. [ADVn, VFB 537/4]

verklaren valt door ontbreken van een meerderheidsmentaliteit of anders gezegd een minderwaardigheidscomplex. Dat het federalisme de communautaire spanningen zou bezweren, was van meet af aan een illusie. Het stond in de sterren geschreven dat federalisme met twee of drie de polarisatie tussen Vlamingen, Walen en Brusselaars enkel zou verheviggen en de staat verregaand zou uithollen, wat ook gebleken is. Frans Van Cauwelaerts opvolger als kamerlid, Leo Tindemans, waarschuwde daar begin de jaren 1970 al terecht voor en zijn torpedering van het Egmontpact was een vergeefse poging om zulke noodlottige gewestvorming te voorkomen.

Gevolg van die weeffout is een inefficiënte en onlogische staatsstructuur, waarbij de diverse niveaus elkaar vooral tegenwerken eerder dan samen te werken. In plaats van het algemeen belang primeert een *zero sum game*, zoals wanneer Vlaams minister van Gezondheid Hilde Crevits stelde dat men toch moeilijk kon verwachten dat Vlaanderen meer in preventie investeerde aangezien de baten federaal waren. Dat gebrek aan staatszin leidt tot een schemertoestand van een land dat niet te besturen,

maar ook niet te splitsen lijkt.¹¹ Politici hollen van incident naar incident en rijden voor hun particuliere belangen. Niemand blijkt in staat of bereid om de fundamentele problemen daadwerkelijk aan te pakken. Politici verscholen zich lange tijd achter de gedachte dat het land geleidelijk zou 'verdampen' in Europa, maar dat is natuurlijk al lang een illusie gebleken. Aangezien alle andere lidstaten niet bepaald zinnens zijn te verdwijnen, zal de EU nog heel lang *l'Europe des patries* blijven. Europa zal de interne Belgische problemen niet oplossen, dat zullen de Belgen toch echt zelf moeten doen. Dat besef dringt echter niet echt door en België strompelt dan maar voort op wankel benen, met alle gevolgen van dien voor de welvaart en het welzijn van de bevolking.

Een ander resultaat van het gebrek aan *Bundestreue* is de sterk oplopende schuldgraad van gewesten en gemeenschappen, ondanks de steeds maar toenemende middelen. Het economische federalisme dat de gewesten moest opstoten in de vaart der volkeren, kan intussen als mislukt worden beschouwd. Wallonië heeft zich niet bij de haren uit het moeras weten op te trekken zoals André Cools geloofde en beloofde. Brussel organiseert zijn eigen onbestuurbaarheid en heeft zijn bevolking sterk zien verarmen. Vlaanderen is er veel beter aan toe, maar of dat aan het eigen beleid te danken is, is betwistbaar. Het pompt vooral subsidies in het rond en kijkt daarbij niet op een kleintje als het maar een 'Vlaams' etiket heeft, zoals recentelijk het Vlaams culinair centrum. Vlaanderen en Wallonië bieden trouwens geen enkel schaalvoordeel voor regionaal economisch beleid, het zijn gewoon de twee helften van België. Politici zien dat ook zelf in, want ze maken zelf geen onderscheid tussen de verschillende bestuursniveaus en hoppen vrolijk van Vlaanderen naar België en weer terug. De bevolking ziet dan ook nauwelijks het verschil.

Dat pacificatie uitbleef, valt ook aan de blijvende anti-Belgische actie van de Vlaams-nationalisten toe te schrijven. Zij kennen geen federale loyaliteit, wensen geen functionele staatstructuur, maar hanteren de zogenaamde Baertdoctrine: België mag enkel verder onttakeld worden. Weeffouten herstellen door bijvoorbeeld bepaalde bevoegdheden te herfederaliseren, is in die logica taboe. Als ze in de Vlaamse regering zitten, scheppen ze er behagen in de federale regering stokken in de wielen te steken. Gevolg is bijvoorbeeld dat België zich in toenemende mate moet onthouden op internationale fora, omdat het onmogelijk blijkt tot een gedragen standpunt te komen. Het mag duidelijk zijn dat dit alles tot verlies aan internationale invloed leidt, dat ook Vlaanderen als 60% van België treft.

En de dynamiek gaat voort. De anti-Belgische partijen N-VA en Vlaams Belang streven verdoezeld (het zogenaamde 'confederalisme' dat nergens ter wereld bestaat) of openlijk het separatisme na. Wils stoort er zich aan dat die partijen nauwelijks aangesproken worden op een dergelijke sprong in het duister, en wat mij betreft, is

¹¹ A. Jäger, Het onwaarschijnlijkste land ter wereld, in: *De Witte Raaf*, jan.-febr. 2023, p. 4.

dat meer dan terecht.¹² Wie separatisme wil, moet dat duidelijk zeggen en bovendien aangeven hoe dat er concreet in de realiteit zal uitzien. Wils waarschuwt Bart De Wever dat hij bij een separatistisch scenario een vergelijkbare plaats als Boris Jeltsin zal innemen in de Vlaamse geschiedenis, aangezien secessie op 'een ramp voor Vlaanderen' zal uitdraaien. Over die waarschuwing wordt vaak lacherig gedaan, zeer ten onrechte. De gevolgen van een separatistisch scenario zouden inderdaad catastrofaal zijn voor Vlaanderen. Brussel zou bij separatisme zoals Wils stelt definitief voor Vlaanderen verloren gaan en mogelijk ook de zes faciliteitengemeenten in de Rand. Voor Wallonië en Brussel stelt zich nauwelijks een probleem in het geval van een Vlaamse afscheuring. Zij gaan gewoon gezamenlijk door als België, wellicht onder de vorm van een satellietstaat of als een uitbreiding van de Franse republiek. De Nederlandse taal en cultuur in Brussel zouden in een dergelijk scenario de genadeslag krijgen en gereduceerd worden tot folklore zoals in Frans-Vlaanderen. De anti-Belgische Vlaams-nationalisten zijn zich daarvan terdege bewust, maar ze zijn bereid die enorme prijs te betalen of koesteren de illusie dat Brussel voor Vlaanderen zou 'kiezen'. Vlaanderen zou gereduceerd worden tot een rompstaat, beroofd van zijn invloed in Brussel en van zijn dominantie in België, in het beste geval nog goed om een machteloos generaliteitsland van Holland te worden. En waarom allemaal? Enkel en alleen om het gehate België te vernietigen.

- ^ Een rattachistische pin (jaren 1960). Separatisme is een ramp voor Vlaanderen, zo stelt Lode Wils terecht. Wallonië, Brussel en eventueel de Rand zullen Frans worden. Vlaanderen zal achterblijven als een rompstaat, beroofd van zijn invloed in Brussel en zijn overwicht in België. [Province de Liège–Musée de la Vie wallonne]

— 12 L. Wils, 'En hoe verder?', in: L. Wils, *Op zoek naar een natie. Het ontstaan van Vlaanderen binnen België*, Anwerpen, 2020, pp. 371-374.

EEN VADERLAND OM TE BEMINNEN

Ben ik dan echt een orthodoxe wilsist, ook qua staatkundige opvattingen? Het heeft er inderdaad alle schijn van. Wel is er een verschil in houding die misschien met het leeftijdsverschil te maken heeft. Wils ziet het einde van België op ons afkomen en drukt gelaten de vrees uit dat het nog moeilijk te vermijden zal zijn, gevangen als we allemaal zijn door de erfenis van de geschiedenis. Is de ramp van het separatisme, een 'postume triomf' van de *Flamenpolitik* van het keizerlijke en nationaalsocialistische Duitsland, dan echt onvermijdelijk?¹³ Is er door de 'oercatastrofe' van de Eerste Wereldoorlog een proces met een dwingende padafhankelijkheid ingezet? Met (hopelijk) nog een half leven in het vooruitzicht, is dergelijke gelatenheid niet echt een optie. Het is nog niet te laat om de catastrofe af te wenden, maar dat zal een grondig omdenken van het Belgische bestel vergen, zonder taboes. Doormodderen op de nu eenmaal ooit ingeslagen weg, de mayonaise verder uit de tube duwen, is geen optie. Philippe Van Parijs heeft gelijk dat België een nieuwe utopie nodig heeft, maar zijn België met vier gewesten zal de middelpuntvliedende dynamiek niet stoppen, het is gewoon een volgende etappe in de onttakeling van België.¹⁴ Bovendien houdt zijn model een historische nederlaag voor de Vlaamse beweging in: het snijdt de Brusselse Vlamingen los van Vlaanderen en herleidt het Nederlands in Brussel de facto tot een derderangsrol na het Frans en het Engels.

Een mensenleven geleden was er een flamingant die de boodschap incarneerde dat mensen geen gevangenen van de geschiedenis zijn, ook Vlaams-nationalisten niet. Jan Boon was in de Eerste Wereldoorlog een activist, en na de Wapenstilstand zelfs nog een tijd ondergronds actief in de hoop op een opstand van de Vlaamse frontsoldaten. Zijn sociale opgang die het activisme geboden had, werd tenietgedaan. Anders dan vele andere oud-activisten, sloot hij zich niet op in rancuneus radicalisme, weigerde hij te collaboreren tijdens de Tweede Wereldoorlog en ging hij zelfs in het verzet. Na de oorlog bepleitte hij 'de ontmoeting van de Vlaamse en de Belgische gedachte'.¹⁵ Met andere woorden, de flaminganten moesten hun steriele anti-Belgische houding opgeven en zelfbewust hun positie innemen in het Belgische vaderland. Als een oud-activist dat al kon, waarom zou de huidige generatie Vlaams-nationalisten, dat dan niet kunnen? Ze hebben toch ook het oorlogsverleden definitief 'afgesloten' met de veroordeling van de collaboratie door Bart De Wever in 2015. Waarom dan nog vasthouden aan de haat tegen België die toch ook een erfenis van die collaboratie vormt? Met de vorming van de Zweedse coalitie in 2014 leek Van Cauwelaert even te herrijzen, maar het bleek helaas slechts tijdelijk.¹⁶ Intussen dreigt de N-VA overschaduwd te worden door het groeiende Vlaams Belang dat nooit met het nationaalsocialistische verleden gebroken heeft. De N-VA staat dus voor een verscheurende keuze. In een coalitie onder leiding onder de hoede van Vlaams Belang de Vlaamse staat forceren. Maar

13 L. Wils, *Vlaanderen [...]*, p. 473.

14 P. Van Parijs, *Belgium. Een utopie voor onze tijd*, Antwerpen, 2018.

15 J. Boon, *Een vaderland om te beminnen of De ontmoeting van de Vlaamse en de Belgische gedachte*, Antwerpen, 1948.

16 D. Sinardet, België, een warm nest voor N-VA, in: *De Standaard*, 25 april 2015.

dan zal het een Vlaanderen zijn waar August Borms en Cyriel Verschaeve verheerlijkt worden, zoals Wils al in 1994 voorzag.¹⁷ Of eindelijk erkennen dat Frans Van Cauwelaert het altijd al bij het rechte eind had.

Maar een Belgische marsrichting van de Vlaams-nationalisten zal niet volstaan om het verval van de instellingen een halt toe te roepen. Het betonrot heeft de staatstructuur zo diep aangetast dat het hele Belgische politieke bestel op de schop moet. Om het land een nieuwe start te geven, dient de institutionele architectuur en de grondwet geheel herdacht worden, maar wel op basis van uitgangspunten met diepe wortels in de Belgische geschiedenis: subsidiariteit, interpersoonlijke solidariteit en culturele autonomie. In plaats van de huidige drie gewesten en tien provincies die elk delen van de zogenaamde 'plaatsgebonden aangelegenheden' beheren, komen er twaalf kantons, bestaande uit de vijf Vlaamse en vijf Waalse provincies, Brussel-Hoofdstad en *Ostbelgien*. Die kantons zijn bevoegd voor het regionaal economisch beleid, ruimtelijke ordening, leefmilieu, openbare werken, streekvervoer en lokale besturen. De kantons Brussel-Hoofdstad en *Ostbelgien* hebben elk een specifieke structuur. In Brussel-Hoofdstad is de taalpariteit in de regering voorzien zoals in het huidige gewest, wordt de tweetaligheid verplicht voor alle ambtenaren en is het kanton tegelijkertijd de eengemaakte gemeente (en dus ook politiekezone) Brussel met autonome districten naar Antwerps model. In *Ostbelgien* oefent het kanton ook de Duitse gemeenschapsbevoegdheden uit. De kantons financieren hun bevoegdheden zelf, vertrekkend van de huidige gewestelijke en provinciale belastingen. De kleinere schaal van de kantons dan de huidige gewesten laat toe daadwerkelijke op de regionale omstandigheden afgestemd economisch beleid te voeren. Het hogere aantal kantons vermijdt de Vlaams-Waalse polarisering, want zal zoals in Zwitserland tot wisselende coalitievorming tussen de kantons leiden al naargelang het onderwerp.¹⁸ De fiscaal-financiële verantwoordelijkheid van de kantons maakt een einde aan het consumptiefederalisme. Respect voor het territorialiteitsbeginsel op taalvlak blijft gegarandeerd door het toezicht van de kantons op de lagere besturen.

De interpersoonlijke solidariteit verloopt via de Sociale Zekerheid die weer integraal op het federale niveau wordt gebracht, dus met inbegrip van de kinderbijslag, de preventieve gezondheidszorg, de bejaardenzorg etc.. Het federale niveau staat daarnaast in voor de gezagsdepartementen, de buitenlandse betrekkingen en handel en het algemene sociaaleconomische beleid. In de federale regering blijft taalpariteit behouden en zijn alle ambtenaren van de centrale diensten in Brussel tweetalig. Afgezien van de bestaande alarmbellen inzake taalkwesties kan de Vlaamse meerderheid op federaal vlak onverkort spelen. De federale regering wordt gecontroleerd door de Kamer van Volksvertegenwoordigers: de Senaat wordt dus (eindelijk) afgeschaft.

¹⁷ L. Wils, *Vlaanderen [...]*, p. 473.

¹⁸ F. Reyntjens, *De verenigde provinciën van het federale België*, in: *De Morgen*, 23 februari 2011.

Het beginsel culturele autonomie betekent dat de drie gemeenschappen (Nederlandse, Franse en Duitse) de exclusieve bevoegdheden hebben voor taal- en cultuurgebonden bevoegdheden als onderwijs, jeugd en cultuur, met strikte inachtneming van het territorialiteitsbeginsel, gecontroleerd door gemeenschapsparlementen bestaande uit volksvertegenwoordigers per taalrol. Het herstel van de oorspronkelijke namen van de gemeenschappen is betekenisvol: het ongrondwettelijke en verdekt separatistische *Fédération Wallonie Bruxelles* wordt afgeschaft en de eenheid van de Nederlandse taal- en cultuurgemeenschap wordt in de verf gezet. In Brussel oefenen de Franse en Nederlandse gemeenschappen die bevoegdheden onverkort uit, wat toelaat de gemeenschapscommissies in Brussel zonder meer af te schaffen. De gemeenschapsbevoegdheden aan het Brussels gewest overhevelen, zoals de partijgangers van een gewestvorming met vier bepleiten, is een heilloos spoor. Of gelooft iemand dat het bloeiende Nederlandstalige onderwijs in Brussel veilig is in handen van een francofone nationalist als Olivier Maingain of van een voormalige flamingant als Sven Gatz? De Nederlandse gemeenschap heeft in dit scenario de volle vrijheid om haar onderwijs in Brussel verder te laten floreren. Gebruikend makend van de aantrekkingskracht van het Nederlandstalig onderwijs, moet het mogelijk zijn dat tegen 2050 de helft (of meer) van de ketjes in het Nederlands schoolloopt. Eindelijk zal Brussel zo geleidelijk de volwaardig tweetalige hoofdstad van alle Belgen kunnen worden.

De nieuwe grondwettelijke bedeling maakt het mogelijk België te bevrijden uit de neerwaartse spiraal van institutionele blokkering, financiële onverantwoordelijkheid en overtal aan politici. Maar hoe goed ook uitgedacht, dat zal nooit volstaan. Een politiek systeem kan maar vitaal zijn als het gedragen wordt door zijn burgers. Er is met andere woorden een *Verfassungspatriotismus* noodzakelijk om België een nieuwe start te geven. België lijdt onder het gebrek aan nationaal gevoel onder zijn burgers. De onverschilligheid ten aanzien van het vaderland versterkt de neiging om het individuele voordeel te laten primeren op het algemeen belang. En het bemoeilijkt de integratie van nieuwkomers, aangezien volkomen onduidelijk is in welk geheel ze een eigen plekje zouden kunnen veroveren. Niet toevallig koesteren traditionele immigratielanden als de VS een ware cultus van de grondwet. Zelfverklaarde progressieven hebben dus volkomen ongelijk als ze België vierden als een vaderlandsloze ruimte. Die postmoderne belgitude levert de bevolking uiteindelijk over aan de wetten van de sterkste, aan de markt. Nee, *“een wij mag bestaan”*¹⁹ zoals Jan Dumolyn het recent stelde, meer nog, een zeker gevoel van gedeelde lotsbestemming, een sociaal contract zo men wil, is een noodzakelijke voorwaarde om een democratische samenleving vorm te kunnen geven. Waarom zou men zich anders schikken naar democratisch genomen besluiten? Zonder gemeenschapsgevoel is het ieder voor zich, primeert het ‘dikke ik’. Of zoals grondwetspecialist Stefan Sottiaux en historica Maartje van der Laak het recent stelden: *“Er is nood aan een gevoel van gehechtheid aan de natie. Niet via ras of*

— 19 <https://www.mo.be/interview/op-de-vlaamse-feestdag-herdenken-we-de-bolsjewieken-van-de-middeleeuwen>, geraadpleegd op 12 december 2023.

afkomst, wel via de fundamentele waarden van vrijheid en gelijkheid. Dat lukt pas als die waarden ingebed worden in een nationale grondwetcultuur".²⁰ Vanuit dat uitgangspunt is het evident dat een dergelijk hersticht België ook federale politieke partijen vergt. Wils' 'patriottisme' is toch misschien niet zo ouderwets als Verhulst indertijd meende. Wat zouden de ingrediënten van een Belgisch *Verfassungspatriotismus* anno 2030 kunnen zijn? Beginnen we met een kernelement van het negentiende-eeuwse Belgische constitutionele patriottisme, dat helaas met de erosie van het vaderland weggedeemsterd is: *Vrijheid in alles en voor allen*. Geboren uit het zogenaamde monsterverbond tussen liberalen en katholieken, biedt dat de burgers een verregaande mate van bescherming tegen overheidsop treden. Zo is de vrijheid van meningsuiting in België veel steviger verankerd dan in de meeste landen of in het EVRM. Nu de liberale democratieën wereldwijd sterker onder druk komen te staan van autoritaire regimes, technologieuzen, religieuze integristen en moralisten allerhande, heeft die cultus van de vrijheid meer dan ooit actualiteitswaarde.

In het negentiende-eeuwse België kwam het principe van de maximale vrijheid in de praktijk neer op de vrijheid van de sterkste, de rijkard, de francofoon, de man en de onvrijheid van de zwakste, de arme, de Nederlandstalige, de vrouw. Dat riep emancipatiebewegingen in het leven, de arbeidersbeweging, de Vlaamse beweging en uiteindelijk ook de vrouwenbeweging, die de bourgeois invulling van de vrijheid wisten te corrigeren. Hun erfenis dient dan ook een plaats te krijgen in het nieuwe constitutionalisme. *Geen gelijker volk op aard*. Onlangs stonden de kranten er vol van. België is qua spreiding van vermogen het gelijkste land ter wereld. De rijkdom is in België het rechtvaardigst verdeeld onder de bevolking, ongetwijfeld een vrucht van de robuuste Belgische Sociale Zekerheid, dat ongeëvenaarde monument van menselijke beschaving, én het ongemeen hoge aandeel huiseigenaren. Het beginsel dat alle burgers recht hebben op een gelijke behandeling en een menswaardig bestaan, zeker ook in tijden van tegenspoed, verdient dan ook expliciete grondwettelijke verankering. Dat in België dat principe meer dan elders ook daadwerkelijk gerealiseerd wordt, verdient gefêteerd te worden.

Eenheid in verscheidenheid. Dat we er in België op vreedzame wijze in geslaagd zijn, een constitutionele ordening te scheppen die toelaat dat verschillende cultuurgemeenschappen binnen een staat samenleven, zou een bron van trots moeten zijn. Die pacificatie is des te bewonderenswaardiger, aangezien de uitgangssituatie zeer ongunstig was: een eeuw lang werden de Nederlandstalige Belgen in rechte en in feite achtergesteld. Trots op die prestatie en eerbied voor de constitutionele ordening die die pacificatie mogelijk maakt (met name voor het territorialiteitsbeginsel), zijn belangrijk, maar volstaan niet. De Belgen moeten laten zien dat het hun menens is, en de andere landstaal leren, en ja, liefhebben. Zonder dat wederzijdse engagement zal het niet lukken: een België waar Nederlands- en Franstaligen in steenkolenengels

²⁰ Het land zoals het vandaag bestaat, is dood, in: *De Tijd*, 12 september 2020.

HEROVERING VAN BRUSSEL

PRESTIGEPOLITIEK

JAN BOON 1932

communiceren, is geen vaderland, maar een 'permanente diplomatieke conferentie'. Zoals Sophie De Schaepdrijver het ooit aangaf, zullen het vooral de Franstaligen zijn die hun desinteresse en minachting voor het Nederlands moeten afleggen en het eindelijk verplicht stellen in alle Franstalige scholen.²¹ Elke Waal die met zoveel zichtbaar plezier Nederlands spreekt als Alain Gerlache, levert een onschatbare bijdrage tot het Belgische sociale contract. Elk woord uit zijn mond doet de herinnering aan het misprijzen van eertijds weer wat verder vervagen. 600 Franchimontezzen, 600 Walen die liefde voor de Nederlandse cultuur ontwikkelen, volstaan inderdaad. Maar meer nog dan de Walen zullen de Franstalige Brusselaars hun inspanningen moeten opvoeren. Een volwaardig tweetalig Brussel is immers een noodzakelijke voorwaarde wil België nieuwe levenskansen krijgen. De huidige toestand in Brussel vormt een vliegwieltje voor anti-Belgische gevoelens. Het eenvoudige feit dat de Vlamingen als meerderheidsgroep in België in de eigen hoofdstad slechts zo moeizaam in hun eigen taal terecht kunnen, is daar debet aan. Het herinnert hen telkens weer aan 'de eeuw van vernedering', en terecht, want de verfransing van Brussel is daar een direct gevolg van. Of zoals Lode Wils het onlangs zei: "*We vinden dat Brussel Nederlandstalig zou moeten zijn, maar dat is het niet meer. Dat wringt.*"²² Een echt tweetalig Brussel zou die historische hypotheek lichten. Tot slot zullen natuurlijk ook de Vlamingen een *effort* moeten doen en hun Frans afstoffen, en het genot én voordeel dat dat hun biedt, – van in Luik tot in Lubumbashi –, herontdekken.

Het laatste principe is een bewuste verwijzing naar de leuze van de Europese Unie: *In varietate concordia*. Met zijn vernieuwde *Verfassungspatriottismus* zou België immers een voorbeeld vormen voor het Europa van morgen. "*Europa zal Belgisch zijn of het zal niet zijn*", orakelde Geert Van Istendael al decennia geleden en dat is nog altijd even waar als toen.²³ Maar intussen hebben heel wat Brusselse beleidsmakers de steven gewend. Zij willen een neoliberaal Europa naar Angelsaksische snit optuigen om de mondiale competitie aan te gaan. Om een *level playing field* met vooral de VS te creëren, moeten in die logica de verzorgingsstaten op de schop. Maar ook de bescherming van de talige en culturele verscheidenheid binnen Europa zien zij als een

< Al tijdens het interbellum verliet oud-activist Jan Boon het Vlaams-nationalisme. Hij ging pleiten voor een Vlaamse prestigepolitiek om het overwicht in Brussel en België te veroveren. Cover van *Heroëring van Brussel. Prestigepolitiek!* van Jan Boon, 1932. [ADVN, VB 2863]

²¹ S. De Schaepdrijver, *Zeshonderd franchimontezzen: opmerkingen over misprijzen en gemeenschap*, in: G. Buelens e. a., eds., *Waar België voor staat: een toekomstvisie*, Brussel, 2007, pp. 51-64.

²² <https://www.bruzz.be/politiek/lode-wils-vlaamse-brusselaars-kunnen-alleen-maar-verliezen-bij-confederalisme-2023-07-06>, laatst geraadpleegd op 31 december 2023.

²³ G. Van Istendael, *Het Belgische labyrint*, Amsterdam, 1989.

storend relict uit het verleden. Om hoog te scoren op de *rankings* en met succes *the war on talent* aan te gaan, is het in die logica een *no-brainer* om het onderwijs in Europa te verengelsen. Dat dat neoliberale model in de Angelsaksische landen zelf tot bepaald onwenselijke maatschappelijke gevolgen leidt – en uiteindelijk de democratie zelf bedreigt –, mag de pret niet drukken. Door het in Europa proberen door te drukken, spelen de Brusselse leerling-tovenaars met het voortbestaan van de EU zelf, want de Europese volkeren zullen dat nooit pikken. Nee, als we de EU een toekomst willen geven, moet zij meer zijn dan een markt en zal zij haar bevolking sociale én culturele bescherming moeten bieden. Het Rijnlandmodel biedt de recepten voor het eerste en het Belgische model voor het tweede. Nog veel uitgesprokener dan in België moeten in de EU diverse culturele groepen binnen een politieke structuur samenwerken. Duurzaam samenwerken zal maar mogelijk blijven als eenieder zich naar Belgisch model in zijn taal en cultuur gerespecteerd ziet.

We zijn geen gevangenen van de geschiedenis, we staan dus voor de keuze. Gaan we door met de geleidelijke ontbinding van de Belgische staat omdat die weg nu eenmaal ooit ingeslagen is? Modderen we verder aan op het cynische pad van wederzijdse blokkades en haperende instituties? Of wagen de sprong in het duister van het separatisme, met alle gevolgen van dien voor de welvaart en het welzijn van alle Belgen, en in het bijzonder de Vlamingen? Of proberen we ons land te herstichten, een nieuw sociaal contract te sluiten, dat een verse start zou betekenen? 2030, zesde eeuwfeest van de schepping van de Bourgondisch-Belgische staat én *bicentenaire* van 's lands onafhankelijkheid, zou een geschikte stip op de horizon vormen. Mocht dat lukken, dan hebben we in de geest van Jan Boon, activist in de Eerste Wereldoorlog en verzetsman in de Tweede, eindelijk 'een vaderland om te beminnen'.²⁴

²⁴ Het oorspronkelijke citaat is van Marnix Gijsen en komt uit diens 'Litanie van den H. Franciscus' (1919). Boon gebruikte het om zijn verzoening van de Vlaamse en Belgische gedachte te bepleiten en CVP-minister Renaat Van Elslande stelde in 1971 dat de Vlamingen na de invoering van de culturele autonomie eindelijk een vaderland om te beminnen hadden, een inschatting die Gijsen, nog een oud-activist die zich niet opsloot in rancune, volkomen deelde. M. Gijsen, *Zelfportret, gevleid, natuurlijk*, Antwerpen, 1972, p. 18.